

УДК 378.011.3-051:159.923

АРТЕМ СМОЛЮК

(Луцьк)

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ПОКАЗНИКІВ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті наведені результати емпіричного дослідження індивідуально-особистісних показників сформованості професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи. Визначено сформованість професійно-педагогічної спрямованості і стійкість інтересу до педагогічної діяльності, що гарантує стабільність мотивації до подальшого освоєння педагогічної майстерності. Виявлено, що у майбутніх учителів початкової школи внутрішня мотивація переважає над зовнішньою позитивною мотивацією, що обумовлено орієнтацією студентів на оволодіння професією та особливостями освітнього середовища.

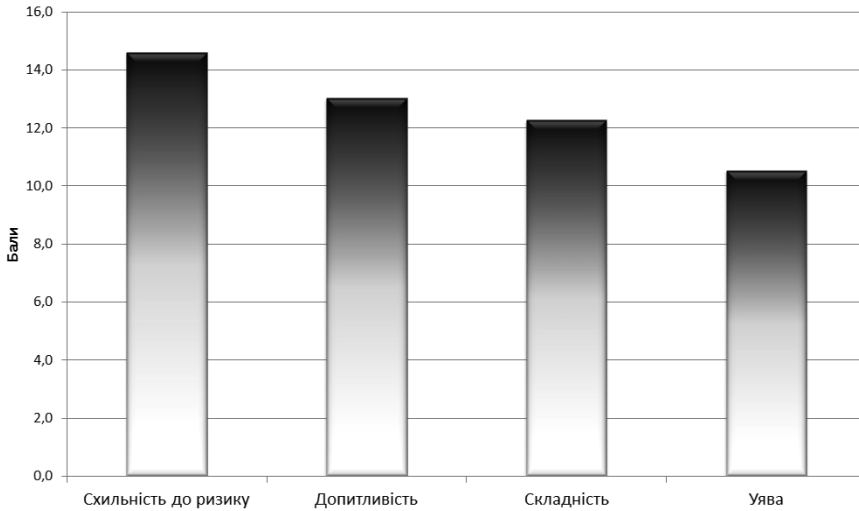
***Ключові слова:** професійний саморозвиток, майбутні учителі початкової школи, індивідуально-особистісні показники, рівень сформованості, мотивація до саморозвитку.*

Проблема професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи є важливою на сучасному етапі реформування системи освіти. Бо саме від майбутнього педагога, його готовності до саморозвитку протягом усього професійного шляху, залежить міра його професіоналізму, майстерності, а відтак, і найважливішого результату – компетентність і здоров'я наших дітей. Наші теоретичні розробки і міркування послужили предметом емпіричного дослідження проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи. Нами було досліджено 156 студентів Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» віком 17-18 років.

Дослідження показників сформованості професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи дозволило оцінити характерні особливості процесу їх професійно-педагогічного самовдосконалення та власну самооцінку на цьому шляху.

Методика діагностики особистісних творчих здібностей Є.Є. Тунік дозволила з'ясувати, наскільки творчою особистістю вважають себе майбутні вчителі початкової школи. Сумарний бал за методикою склав: $M = 50,375$; $\sigma = 14,673$. Також наведемо описові статистики для шкал даної методики:

шкала «Схильність до ризику» характеризувалась наступними значеннями середнього арифметичного та стандартного відхилення – $M = 14,596$; $\sigma = 4,064$; шкала «Допитливість» – $M = 13,010$; $\sigma = 5,029$; шкала «Складність» – $M = 12,250$; $\sigma = 4,424$; шкала «Уява» – $M = 10,519$; $\sigma = 4,972$. Наведений нижче рисунок 1 ілюструє середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики особистісних творчих здібностей Є.Є. Тунік.

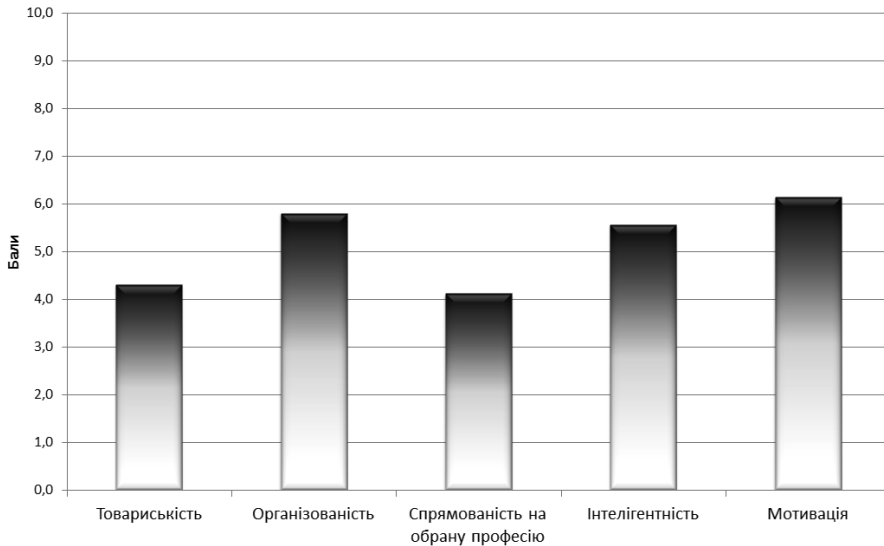
Рис. 1. Середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики особистісних творчих здібностей Є.Є. Тунік

Як відомо, чим вища «сира» оцінка індивіда, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатна піти на ризик і розібратися в складних проблемах; всі описані вище особистісні фактори тісно пов'язані з творчими здібностями [7]. У цієї вибірки рівень цих здібностей знаходиться на середньому рівні.

Найбільш високим рівнем характеризувалась шкала «Схильності до ризику». Отже, у досліджених студентів визначається орієнтація на відстоювання своїх ідей, не звертаючи уваги на реакцію інших; постанову перед собою високих цілей намагання їх здійснити. Вони схильні до ризику при впевненості в успіху, у деякій мірі припускають для себе можливість помилок і провалів. Другою у рейтингу за ступенем виразності виявилась шкала «Допитливості». Відомо, що суб'єкт із вираженою допитливістю орієнтований на постійний пошук нових шляхів мислення, різних можливостей рішення завдань.

Слід зазначити, що середньогрупові значення за шкалами «Складність» та «Уява» свідчили, що ці компоненти творчих здібностей посідають у рейтингу третє та четверте місце. Аналогічно ці шкали були аутсайдерами серед творчих здібностей і в американській вибірці (2005), що можна розглядати як загальну кроскультурну тенденцію, яка присутня як в українській, так і в американській популяції.

Оцінка професійної спрямованості особистості здійснювалась за модифікованим опитувальником Є.І. Рогова. Результати аналіз описових статистик у вигляді середнього профілю майбутніх учителів початкової школи за модифікованим опитувальником Є. І. Рогова наведено на рисунку 2.

Рис. 2. Середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за модифікованим опитувальником Є. І. Рогова

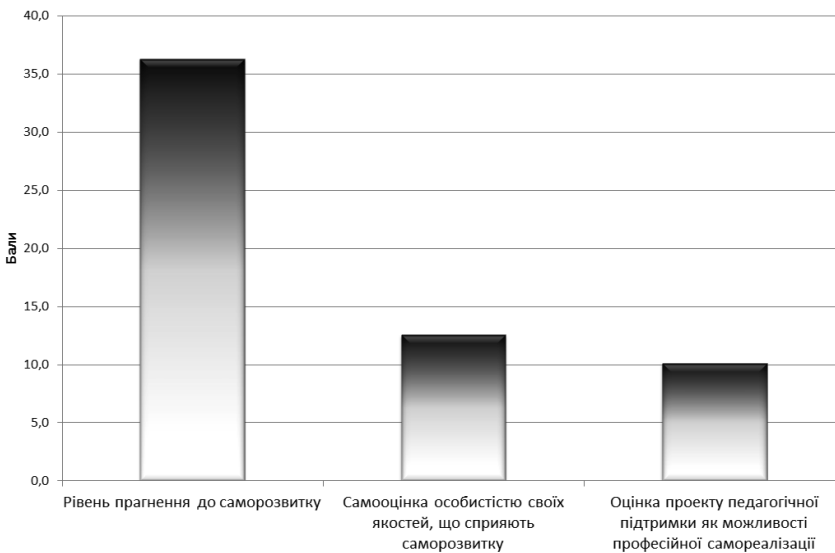
Найбільшими були середньогрупові значення таких шкал, як «Організованість» ($M = 5,788$; $\sigma = 1,810$), «Інтелігентність» ($M = 5,548$; $\sigma = 1,624$), «Мотивація» ($M = 6,125$; $\sigma = 1,659$). Найменшими – «Товарищність» ($M = 4,298$; $\sigma = 1,965$) та «Спрямованість на обрану професію» ($M = 4,115$; $\sigma = 1,797$). Згідно авторської концепції (1988) шкала, по якій опитуваний набирає 7 і більше балів, характеризує яскраво виражену спрямованість педагогічної діяльності. Таких студентів, що набрали більше цього критичного значення за шкалою товарищності було відповідно: 7,7% – з яскравою виразністю товарищності; 30,8% – з яскравою виразністю організованості, 11,5% – з яскравою виразністю спрямованості на обрану професію, 26,9% – з яскравою виразністю інтелігентності, 31,7% – з яскравою виразністю мотивації. Таким чином, майбутні учителів початкової школи спрямовані в першу чергу на організацію власної діяльності, на дотримання суспільних норм, на соціальну бажаність, але потребують розвитку товарищності та спрямованості на обрану професію педагога початкової школи.

Аналізуючи отримані результати, можна відзначити, що за всіма чинниками досліджувана група показала досить високі результати, що, безумовно, говорить про сформованість професійно-педагогічної спрямованості і характеризує стійкість інтересу до педагогічної діяльності, а також гарантує стабільність мотивації до подальшого освоєння педагогічної майстерності. Це, на наш погляд, може бути пояснено сприятливим середовищем навчання, авторитетом викладачів коледжу, їх професіоналізмом, залученістю до педагогічного процесу тощо.

Наступною методикою, за якою аналізувались особливості сформованості професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи, виступала методика діагностики рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності Л.Н. Бережної. Описові статистики для шкал методики були наступними. Шкала «Рівень прагнення до саморозвитку» – $M = 36,279$; $\sigma = 4,088$, «Са-

моцістю своїх якостей, що сприяють саморозвитку ($M = 12,538$; $\sigma = 1,885$) та оцінка проекту педагогічної підтримки як можливості професійної самореалізації майбутнього вчителя ($M = 10,115$; $\sigma = 2,030$).

Середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності Л.Н. Бережної [3] наведено на рисунку 3. У цілому рівень прагнення до саморозвитку було розцінено як середній, адже за нормами автора методики середньому рівню відповідають значення у 35-39 балів. Причому студентів із дуже низьким рівнем було не виявлено (0,0%), осіб із низьким рівнем – 4,8%, осіб із рівнем нижче середнього – 28,8%, осіб із середнім рівнем – 41,3%, осіб із рівнем вище середнього – 21,2%, осіб із високим рівнем – 3,8%, осіб із дуже високим рівнем – 0,0%.

Рис. 3. Середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності Л.Н. Бережної

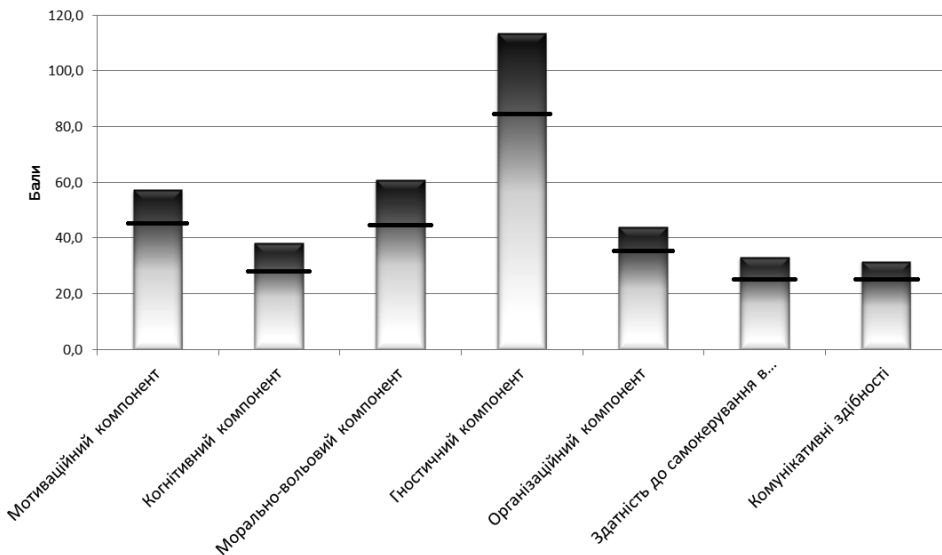
У дослідженій групі середньогруповий рівень самооцінки особистістю своїх якостей, що сприяють саморозвитку, розцінювався як нормальний, адже він знаходився в інтервалі 11-14 балів. А середньогруповий рівень оцінки проекту педагогічної підтримки як можливості професійної самореалізації розцінювався як такий, що є скоріше перспективним для самореалізації майбутнього вчителя молодших класів (адже він знаходився в інтервалі 9-10 балів). Отже, показано, що майбутні педагоги прагнуть до саморозвитку, їхнє прагнення базується на самооцінці своїх якостей, що сприяють саморозвитку, а також на оцінці проекту педагогічної підтримки як можливості професійної самореалізації.

Здібності педагога до творчого саморозвитку досліджувались за допомогою методики І. В. Нікішиної. За даними автора значення у 75-55 балів відповідає активному саморозвитку, значення у 54-36 балів свідчить, що орієнтація на розвиток залежить від різних умов, а стала система саморозвитку, що склалася, відсутня, при 35-15 балів відзначається зупинений саморозвиток. За

аналізом описових статистик ($M = 50,615$; $\sigma = 11,244$). Встановлено, що у досліджених майбутніх вчителів початкової школи присутня орієнтація на активний саморозвиток, але ця орієнтація ще знаходиться у процесі формування і у певному ступені залежить від різних умов.

За допомогою методики діагностики рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку [4] було визначено рівень готовності майбутніх вчителів школи до професійно-педагогічного саморозвитку за сьомма компонентами: мотиваційним; когнітивним; морально-вольовим; гностичним; організаційним; комунікативним і здатністю до самокерування у педагогічній діяльності. Наведемо описові статистики для відповідних компонентів: «Мотиваційний компонент» ($M = 57,212$; $\sigma = 8,833$), «Когнітивний компонент» ($M = 38,058$; $\sigma = 5,110$), «Морально-вольовий компонент» ($M = 60,702$; $\sigma = 9,337$), «Гностичний компонент» ($M = 113,365$; $\sigma = 14,107$), «Організаційний компонент» ($M = 44,048$; $\sigma = 10,004$), «Здатність до самокерування в педагогічній діяльності» ($M = 32,942$; $\sigma = 6,430$), Комунікативні здібності ($M = 31,606$; $\sigma = 5,109$).

На рисунку 4 наведено середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку [4]. З даного рисунку видно, що за усіма компонентами середньогрупові значення вищі за нормативні значення для кожного компонента. Найбільш виразно переважає гностичний компонент, складовими якого є знання й уміння, які лежать в основі власної пізнавальної діяльності. Гностичний компонент впливає на формулювання світогляду, що проявляється в стійкій системі відносин до світу, праці, іншим людям і самому собі; на активність життєвої позиції [1].

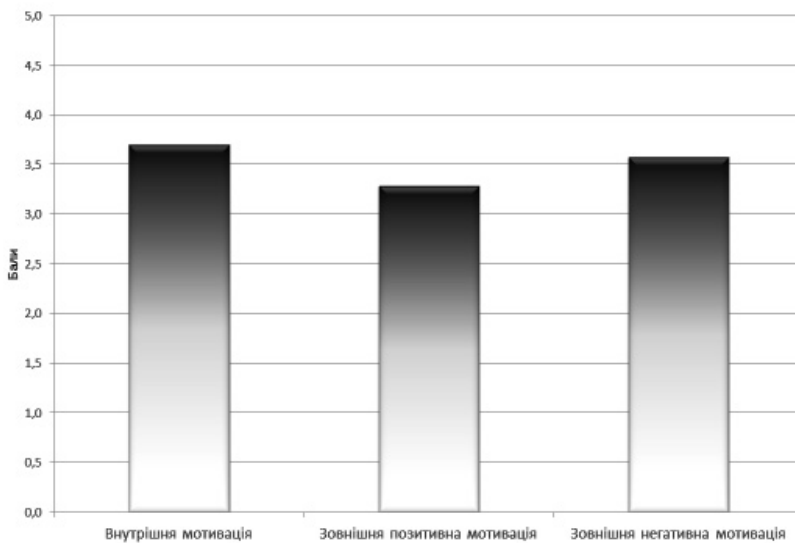

Рис. 4. Середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку

Примітка: чорна рисочка вказує на середні за нормативами значення для кожного компонента.

Узагальнюючі результати дослідження за методикою, необхідно зазначити, що досліджені студенти коледжу вважають свій рівень професійного розвитку достатнім для того, щоб виконувати педагогічну діяльність. Тобто майбутні вчителі досить високо оцінюють себе по всіх запропонованих параметрах, і в результаті цього існує певний ризик того, що в них може послабшати потреба в цілеспрямованому і систематичному саморозвитку, самовдосконаленні, ослабнути спонукальний мотив для власного професійного розвитку і зростання. Адже відомо, саморозвиток починається з усвідомлення його необхідності і формування готовності до нього [6].

І наостанок, було проаналізовано відповіді студентів за методикою діагностики мотивації професійної діяльності К. Замфір в модифікації А. Реана. Узагальнений профіль за методикою наведений на рисунку 5.

Рис. 5. Середньогруповий профіль майбутніх учителів початкової школи за методикою діагностики мотивації професійної діяльності К. Замфір в модифікації А. Реана

Описові статистики для шкал методики були наступними: шкала «Внутрішня мотивація»: $M = 3,702$; $\sigma = 0,907$; шкала «Зовнішня позитивна мотивація»: $M = 3,288$; $\sigma = 0,978$; «Зовнішня негативна мотивація»: $M = 3,577$; $\sigma = 0,962$. Таким чином, у майбутніх учителів початкової школи внутрішня мотивація переважає над зовнішньою позитивною мотивацією, яка в свою чергу переважає над зовнішньою негативною мотивацією. Отримані результати, можна інтерпретувати наступним чином: прагнення до професійного саморозвитку майбутніх педагогів забезпечується, в першу чергу, внутрішніми чинниками. Як зазначає О. Захарко (2008), більшість дослідників сходяться на думці, що внутрішньо мотивована поведінка здійснюється заради самої себе, спрямована на процес діяльності, виявляється як активність заради активності. Джерело такої поведінки знаходиться в межах виконуваної діяльності, а мотиви діяльності спрямовані на задоволення внутрішніх психологічних потреб, зокрема відчуття людиною своїх можливостей, самоствердження та підтримання

значимих соціальних стосунків. Наслідками цього є, з одного боку, підвищення ефективності успішності виконання діяльності, а з іншого – зростання компетентності, саморозвиток та відчуття себе джерелом змін у навколишньому світі.

У свою чергу в системі зовнішньої мотивації відзначається переважання негативної мотивації над позитивною, що можна вважати специфічною характеристикою освітнього середовища. Відомо, що перевага внутрішніх мотивів та позитивна зовнішня мотивація є найбільш ефективними з точки зору задоволеності працею і її продуктивності (2011), але освітнє середовище спрямоване на менш ефективну модель, в якій мотиваційні інструменти примушення використовуються частіше, ніж інструменти заохочення. Отже, у майбутніх учителів початкової школи внутрішня мотивація переважає над зовнішньою позитивною мотивацією, яка в свою чергу переважає над зовнішньою негативною мотивацією, що обумовлено орієнтацією студентів на оволодіння професією та особливостями освітнього середовища.

Таким чином, аналіз показників сформованості професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи показав, що у досліджених студентів визначається орієнтація на відстоювання своїх ідей, постанову перед собою високих цілей намагання їх здійснити. Визначено сформованість професійно-педагогічної спрямованості і стійкість інтересу до педагогічної діяльності, що гарантує стабільність мотивації до подальшого освоєння педагогічної майстерності. Показано, що майбутні педагоги прагнуть до саморозвитку, їхнє прагнення базується на самооцінці своїх якостей, що сприяють саморозвитку, а також на оцінці проекту педагогічної підтримки як можливості професійної самореалізації. Встановлено орієнтацію на активний саморозвиток, яка знаходиться у процесі формування і у певному ступені залежить від різних умов. Зазначено, що досліджені студенти коледжу вважають свій рівень професійного розвитку достатнім для того, щоб виконувати педагогічну діяльність. Виявлено, що у майбутніх учителів початкової школи внутрішня мотивація переважає над зовнішньою позитивною мотивацією, яка в свою чергу переважає над зовнішньою негативною мотивацією, що обумовлено орієнтацією студентів на оволодіння професією та особливостями освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова И.В. Формирование информационно-коммуникационной компетентности бакалавров с профильной подготовкой «начальное образование» в условиях научно-исследовательской работы : дис.. на кандидата педагогических наук : спец. 13.00.08 / И. В. Абрамова. – Пермь, 2009. – 179 с.
2. Бірон Б.В. Проактивне подолання стресових ситуацій особистістю: дис. на здобуття канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Бірон Богдан Володимирович. – Одеса, 2015. – 197с.
3. Бережнова Л.Н. Диагностика уровня саморазвития и профессионально-педагогической деятельности / Л. Н. Бережнова // Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2005. – С. 411–413.
4. Козляковський П.А. Загальна психологія [текст]. – Режим доступу : підручник для вузів / П.А. Козляковський. – 3-тє вид., доп. і переробл. – Миколаїв : Видавництво «Дизайн і поліграфія», 2005. – 467 с.

5. Нікітюк Г.В. До питання змісту, структури та ознак професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя / Г. В. Нікітюк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : [зб. наук. пр.] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. - Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, Вип. 14 (24). - С. 51-55.

6. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 490 с.

7. Туник Е.Е. Природа и диагностика творческих способностей / Е. Е. Туник. – СПб. : [б.и.], 1992. – 220 с.

8. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 496 с.

9. Ямницький В.М. Здатність до саморегуляції як основа професіоналізації спеціаліста / В. М. Ямницький // Психологія: реальність і перспективи. – 2013. – Вип. 1. – С. 26-29.

SMOLIUKA.

THE EMPIRICAL RESEARCH OF INDIVIDUAL PERSONAL INDICATORS OF FORMING OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE PRIMARY-SCHOOL TEACHERS

The results of empirical research of individual personal indicators of forming of professional self-development of future primary-school teachers are presented in the article. There is also determined the forming of professional pedagogical direction and stability of interest to pedagogical activities, which guarantees the stability of motivation to further exploration of pedagogical mastery. It is shown, that future pedagogues aspire to self-development, but their desire not always are clearly understood, their wishes are based on the self-esteem of their qualities, which contribute the self-development, and on the evaluation of project of pedagogical support as the opportunity for self-realization. The orientation to active self-development, which is in the process of forming and in some way depends on the conditions of educational environment of pedagogical collage, was found. It is indicated, that researched students of collage consider their level of professional self-development sufficient to ensure pedagogical activities. There is also discovered, that the internal motivation of future primary-school teachers dominates on the external positive motivation, which in its turn dominates on the external negative motivation. It is caused by orientation of students on the acquirement of the profession and the peculiarities of educational environment.

Keywords: *professional self-development, future primary-school teachers, individual personal indicators, level of forming, motivation to self-development.*

Одержано 16.02.2017 р.